

УДК 241.1

**ЧУТТЄВЕ СПРИЙНЯТТЯ ТА ЙОГО РОЛЬ
У ФОРМУВАННІ РЕЛІГІЙНОЇ МОРАЛІ
ЛЮДИНИ У РОЗРІЗІ ТРАКТАТУ ІНОКЕНТІЯ
ГІЗЕЛЯ «МИР З БОГОМ ЧОЛОВІКУ»****SENSORY PERCEPTION AND ITS ROLE IN
THE FORMATION OF PERSON'S RELIGIOUS
MORALITY IN THE CONTEXT OF INNOKENTY
GIZEL'S TREATISE "THE PIECE WITH GOD
ON MAN"****Цісар О. В.,**

аспірант Національного Університету
«Острозька академія», Благодичинний Кам'янець-
Подільського району УПЦ КП, Настоятель
Петропавлівської церкви в м. Кам'янець-
Подільський, митрофорний протоієрей
(Кам'янець-Подільський, Україна),
e-mail: bedruku@gmail.com

Tsisar O. V.,

PhD student at the National University of Ostroh
Academy, Charity Kamyanets-Podilskyi district of
the UOC KP, Abbot of the Peter and Paul Church
in Kamianets-Podilskyi, Metropolitan Archpriest
(Kamianets-Podilskyi, Ukraine),
email: bedruku@gmail.com

У статті розглядається чуттєве сприйняття та його роль у формуванні релігійної моралі людини у розрізі трактату Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку». Розглянуто взаємозв'язок чуттєвого та раціонального сприйняття людини, їх роль у формуванні релігійної та суспільної свідомості. Метою статті є розкриття поняття чуттєвого сприйняття та його роль у формуванні релігійної моралі людини у розрізі трактату «Мир з Богом чоловіку».

Проаналізовані загальні чинники, що формують чуттєве сприйняття, релігійність людини, котра є внутрішня та зовнішня, поняття пам'яті, що відіграють значну роль для людської життєдіяльності та свідомого сприйняття дійсності. Аналізується явище релігійності, котре змінюється протягом життя. Завдяки методу аналізу, узагальненню сформовані висновки щодо чуттєвого сприйняття та його ролі у формуванні релігійної моралі людини.

Ключові слова: чуттєве пізнання, пам'ять, загальне чуття, моральне виховання, релігійність.

The article deals with the sensory perception and its role in the formation of a person's religious morality in the context of Innokenty Gizel's treatise "The piece with God on man". The interrelation of the sensory and rational perception of the person and their role in the formation of religious and social consciousness are considered. The purpose of the article is to expose the notion of sensory perception and its role in the formation of a person's religious morality in the context of the treatise "The piece with God on man".

The general factors that shape the sensory perception, the religiosity of a person, which is internal and external, the concepts of memory, which play a significant role for human life and conscious perception of reality, are analyzed. The phenomenon of religiosity, which changes throughout life, is analyzed. Due to the method of analysis and generalization, conclusions about the sensory perception and its role in shaping the religious morality of a person are formed.

Keywords: sensory cognition, memory, general feeling, moral education, religiosity.

Актуальність даної теми полягає у аспектах чуттєвого та раціонального пізнання світу, що є важливим для формування релігійної моралі людини. Моральність пов'язується з побожністю та благочестям і розглядається невіддільно від критики занепаду звичаїв у тогочасному

суспільстві. Особливо багато уваги мислитель приділяє проблемам добра і зла, моральних чеснот і вад, гріховності, а також морального обов'язку. Така орієнтація мала на меті розширити коло культурних надбань, якими могли користуватися православні віруючі. Робота І. Гізеля «Мир з Богом людині» відображає факт звернення православного світу до рівня філософствування, коли яскраво виокремлюється проблематика навколо співвідношення «людина – світ», переноситься акцент на натурфілософські питання, теорію пізнання, логіку та етику.

Ступінь розробленості проблеми. Безперечно такої актуалізації, сприяли праці таких мислителів як Л. Довга, П. Кралюк, Н. Прядко, П. Копнін, В. Шинкарук, В. Винниченко, Д. Чижевський. Також слід зазначити монографічні дослідження М. Сумцова «К истории южно-русской литературы XVII ст. Иннокентий Гизель», що містить аналіз не лише суспільної, громадської а й церковної діяльності.

Метою даної статті є розкриття чуттєвого сприйняття та його ролі у формуванні релігійної моралі людини у розрізі твору І. Гізеля «Мир з Богом чоловіку».

Трактат І. Гізеля «Мир з Богом чоловіку» – глибокий систематичний синтез богословсько-етичних концептів тогочасного суспільства та Церкви, який підняв важливі питання, що посприяли розвитку не лише православного богослов'я, а й філософії, психології та соціології. У трактаті автор значну увагу приділяє внутрішнім чуттям, адже без чуттів, формування свідомості, поглядів, переконань не можна сформувати і правильний світогляд. Як відомо чуттєве пізнання – це пізнання, усвідомлення істинно предметного (належить як зовнішньому, так і внутрішньому) за допомогою зовнішніх почуттів або безпосередньо за допомогою «внутрішнього» почуття. Чуттєве пізнання реалізується через ряд функцій. Також слід звернути увагу і на раціональне пізнання, його вплив на формування свідомості.

У книзі вже з перших рядків передмови до читача виразно виступає глибока повага до людини, віра в людський розум, інтерес до справжнього знання, незалежно від кого воно походить: «Ібо не токмо в иновѣрных, но и в эллинских учениях иногда истинные и здравому разуму служащая новости яко зла то посреди блага обретаются» [3]. У творі ми знаходимо осмислення автором усіх сторін життя тогочасного суспільства. Його «Мир» є ніби керівництвом до розуміння тих моральних засад, на яких ґрунтується тогочасне життя у свідомості представників верхньої верстви суспільства. Мірилом для правителя, за Гізелем, повинна бути його власна совість; правитель та його помічники повинні запитати її, «аще возлагают на поданных свои необычные уроки и дани без народноя потребы, истязующе их на своя избытки и пированях, украшениях, дарах и иных суетствах» [3].

Важливим критерієм у формуванні чуттєвого знання формує і воля людини. Котра має свої як

суб'єктивні та і об'єктивні фактори формування. Свої життєві цінності людина обирає завдяки волі. «Воля ж є силою духовною душі розумної, якою душа пристає до доброго, раніше пізаного розумом» [2, с. 79]. Спершу людина раціонально оцінює речі, ідеї, події стосовно того, добрі вони чи злі. Якщо вони є добрими – то людина завдяки своїй волі обирає їх. Якщо вони оцінюються як злі – то вона їх оминає. Злі ж учинки людина робить у тому випадку, якщо вона неправильно оцінює зовнішнє середовище, тобто зле вона вважає за добре через свою хибну совість. Звісно цьому сприяють різні передумови та фактори, такі як суспільство, цінності як сімейні так і соціальні.

Звідси можна зробити висновок, що ключовим у структурі цінностей усе ж є когнітивний компонент. Саме завдяки наявності розуму людина є людиною: «Образ Божий, тобто розум, що ним Бог людину над усі створіння прикрасив» [2, с. 235], відрізняє людину з-поміж тварин і наближає до Бога.

Слід зазначити, що внутрішнє чуття по суті є одним, хоча відповідно до різних своїх актів воно отримує різні назви. А для того, щоб нам відтворити цю багатоманітність у певних родах, ми, шукаючи відмінність у різних способах діяння, якими тварина послуговується при сприйнятті чуттєво сприйманих об'єктів через внутрішнє відчуття, можемо, подібно до наявних 5 зовнішніх чуттів, нарахувати так само й 5 чуттів внутрішніх. Отже, це є: загальне чуття, фантазія, оцінювальна здатність, пам'ять, а також мисленнєва спроможність [7, с. 347].

Загальне чуття – це внутрішнє чуття, за допомогою якого тварина розрізняє і впорядковує відчуття і об'єкти зовнішніх чуттів. Фантазія, або здатність утворювати уявні образи – це внутрішнє чуття, завдяки якому тварина з допомогою усвідомлених видів утворює собі різні уявні образи, об'єднуючи речі протилежні й розділяючи надзвичайно пов'язані. Оцінювальна здатність – це внутрішнє чуття, за допомогою якого тварина користується усвідомленими видами, щоб збагнути речі неусвідомлені. Пам'ять – це внутрішнє чуття, за допомогою якого тварина згадує про речі, раніше усвідомлені, чим вона, вочевидь, відрізняється від фантазії, яка хоча й схоплює минулу подію, проте, навпрост, а не як в минулу, тоді як пам'ять репрезентує її для себе як колишню. Мисленнєва спроможність, якою володіє лише людина, є внутрішнім чуттям, що діє разом з інтелектом, у такому самому порядку. Тому, вважається, що вона залучає до розмірковування недосконалий розум. Це засвідчує, що різноманітна за змістом і складна дія не вказує на реальну відмінність між цими здатностями, адже від одного й того самого інтелекту походять дуже різні дії. Дійсно, просте схоплення дуже відрізняється від судження, судження, відповідно, від розмірковування, але через це не припускають великої кількості інтелектуальних здатностей [7, с. 347].

Пізнаючи предмети і явища навколишнього світу, виділяючи в них певні ознаки, ми

висловлюємо судження. Судженням називається думка, в якій утверджується або заперечується що небудь про предмети та явища об'єктивної дійсності. Щодо чуттєвого пізнання судження не завжди можна сформулювати, тут слід орієнтуватися на віру.

Судження відображає наявність або відсутність у предметів певних властивостей, ознак, зв'язків і відношень. У судженні виражається наше знання про саме існування предметів і явищ та про всі різноманітні зв'язки й відношення між предметами, явищами та їхніми властивостями.

Гізель акцентує увагу на внутрішній релігійності. При каятті, на думку мислителя, необхідне «жаленіє сердца». «Жаленіє» може бути зовнішнім і внутрішнім. Зовнішнє «жаленіє» – це коли людина змушує себе сумувати й плакати. У трактаті не заперечується цінність такого «жаленія» при каятті, воно «добро есть и похвально», проте «не всегда нужно». Набагато більшу цінність має «жаленіє» внутрішнє, «которое на самой воле пребывает... когда воля отвращается от греха и гнушается им» [3]. Із контексту трактату випливає, що кожна людина несе індивідуальну відповідальність перед Богом і повинна сама спокотувати власні гріхи.

Релігійність – це суб'єктивний аспект релігії. Вона визначає способи особистого індивідуального пристосування до законів, які декларує та чи інша релігія.

Людині властива природна схильність до релігійності. Але схильність не тотожна неминучості, оскільки релігійність – це проблема вибору. Вибір духовних реалій проходить диференційовано: в одних він глибокий і пов'язаний з багатьма пластами психіки, а в інший торкається лише другорядних проблем життя. Відповідно до того чи іншого вибору формується конкретна релігійна особистість.

Зовнішня релігійність слугує для здобуття безпеки та суспільних позицій. У ній не враховується вся повнота релігійних істин, вибираються лише ті, які відповідають власним інтересам особи. Людина із зовнішньою релігійністю добре розуміє її суспільні функції, але свої релігійні обов'язки виконує поверхнево і під впливом другорядних мотивів.

Внутрішня релігійність, навпаки. Пронизує все життя людини, об'єднує потреби й цінності особи зі суспільними нормами. Вона налаштована на любов до ближнього, особи. Тому, доречно говорити про внутрішнє чуття людини.

Суттєвою особливістю внутрішньої релігійності є релігійна зрілість. Релігійна зрілість базується на зрілості особистісній. Критерії релігійної зрілості: рефлексійність і критичність, тобто вміння помічати багато елементів складної структури релігійного предмета і відповідно ставитися до нього; автономність означає, що поведінка людини відносно релігійних принципів не мотивується якимись підсвідомими силами (наприклад, відчуттям вини або страхом перед смертю), а є внутрішньою своєрідною енергією,

завдяки якій людина сприймає світ і себе; відкритість і толерантність – поодинокі особа не спроможна правдиво і без викривлень пізнати істину. Маючи певні переконання, людина повинна їх розвивати; об'єктивність, тобто вміння бачити себе немов би очима інших і утверджуватися в правді; інтегральність – пов'язаність життя з релігійно-моральними принципами. Перенесення релігійного досвіду на щоденне життя.

Явище релігійності не є сталим, воно змінюється в процесі життя. Основну роль у розвитку релігійності людини відіграють декілька факторів: досвід, потреби, емоції та суспільні групи.

Звеличуючи раціональне в людині, Гізель надає особливого значення її моральному вихованню й освіті, вбачаючи в них шлях до природного, земного щастя, досяжного зусиллями людей. Він переконаний, що церковники не повинні втручатися у світські справи, прагнути влади чи світських благ, їхній обов'язок – турбота про освіту народу й про поліпшення моралі, про викорінення моральних вад, найбільшою з яких він, як справжній гуманіст, вважає невігластво. Саме ця вада є причиною того, що чоловік «поступає з женою аки со рабынею, не разсмотря яко дружна его и едино тело с ним есть; аще без вины безчестит ее и бьет... творящи то из гнева и ненависти...» [3].

Особистість завжди вільна. Жодне примушення не матиме позитивного результату. Визнавши, що людина, хоч і схильна до переступів і помилок, все ж таки грішить не кожним помислом, словом і вчинком, І. Гізель підкреслював, що саме Церква покликана сформувати у людей розуміння своїх дій та вчинків, аби в подальшому людина могла нести відповідальність за них. Автор з'ясовує, що таке гріх та чому і як людина грішить. На його думку, гріх – це ушкодження волі, неправильний вибір, одного разу здійснений Адамом і після того постійно повторюваний людьми на Землі. Втім, вибір перших людей, котрі спокусившись, схилилися до зла, падає на людство тільки як потенційна схильність, а не як необхідність. Первородний гріх повністю змивається таїнством хрещення, і жоден християнин не несе за нього особистої відповідальності.

Зв'язок добра та свободи є необхідною умовою морального становлення. Проте лише правильне розуміння свободи дає силу добра. Такий погляд заснований на безмежній вірі в людину, що є основою християнської антропології. Однак необхідність свободи морального вибору зовсім не передбачає допустимість сваволі. Для морального життя, як зазначає К. Ушинський, свобода так само необхідна, як кисень для фізичного, але кисень повітря, звільнений від азоту, спалив би легені, так само й свобода, звільнена від діяльності, руйнує моральність людини» [10].

Вважається, що людина повинна бути доброю й чесною, при цьому основним джерелом її щастя виступають родина та друзі, а сенс життя полягає в турботі про інших. Це формула внутрішнього морального закону, що дозволяє

людині залишитися собою всупереч спокусам та соціальній дезорієнтації. Причину моральної дефективності слід шукати не в людині, а поза нею – в соціально-економічних і культурно-педагогічних умовах, в яких ця людина зростала та розвивалася. Таким чином, оздоровлення середовища мають займатися ті, хто має відношення до виховання, в першу чергу сім'я, школа і суспільство.

Як бачимо, ефективний розвиток морального виховання слід вбачати насамперед в духовних цінностях, національній спадщині та релігійних ідеалах.

Кожна людина у власному житті власною волею щоразу робить новий власний вибір, який може бути і добрим, і злим. Саме тому люди несуть персональну відповідальність за свій зроблений вибір. Втім, для того, щоб позбутися гріха, людина так само керується вільною волею, як і у випадку його здійснення. Головне місце у цьому процесі Гізель відводить людській волі, совісті і усвідомленню значення власних дій.

Розмірковуючи про природу людини, Гізель зазначав, що вона не є лише тілесною і духовною, а має багато вимірів і серед них одним з головних є її суспільне ество. Він розумів, що стосунки людей у суспільстві опосередковуються через речі й майнові відносини. Бо тілесні потреби у земному житті змушують їх не лише мати справу з речами як засобами для існування, а й об'єднуватися певним чином для набуття та розподілу різних матеріальних благ. Але чим меншою є залежність людини від царини речей, тим більшою, на його думку, є її як внутрішня, так і суспільна свобода. У зв'язку з цим Гізель поділяв усіх людей на тих, хто ставиться до речей як пан і володар, підпорядковуючи їх потребам як своїм, так і ближніх, і тих, хто сам підпорядковується речам, стаючи їх рабом і невільником.

У «Мирі з Богом чоловіку» людина розглядалася переважно як особистість, індивід, що стоїть наодинці перед Богом. Суспільство у той час могло мислитися лише як сукупність атомарних особистостей. Але вважалося, що останні підпорядковані певним законам (божественному, природному, громадянському) й поєднані спільною метою, яка випливала з їхньої природи, що розумілася як сукупність душі й тіла. Відповідно до цього й мета людей уявлялася подвійною: земною та небесною, її реалізація, згідно з тогочасними концепціями, забезпечувалася певним об'єднанням атомарних особистостей для цілеспрямованої діяльності. Якщо мета людини є і небесною та земною, тому відповідно мета суспільства є такою ж самою. А без чуттєвого сприйняття це є неможливим, тому що чуття і релігійність взаємопов'язані. У теперішньому суспільстві це відіграє значну роль, адже людина котра живе серед гаджетів, ЗМІ, соціальних мереж, і інформацію черпає з таких джерел. Відповідно і свідомість і сприйняття формуються також під впливом цих чинників. Тому, свідомі людина повинна ставити пріоритети у розумінні світу як світського так і релігійного. Релігійний світ

як і пізнання має свої особливості, котрі слід враховувати при формуванні чуттєвого пізнання. Варто звернути увагу і на релігійність як таку.

І. Гізель на той час вдало висвітлив роль чуттєвого сприйняття та його значення через призму тогочасного суспільства зокрема у своєму творі «Мир з Богом чоловіку». І у наш час основна частина та її трактування через призму сучасності також має свою актуальність.

Отже, здатність людського чуттєвого відображення дійсності не залишається незмінною. Вона розвивається (як індивідуально, так і історично) і піддається вдосконаленню. Та при всьому цьому чуттєве пізнання за своєю суттю обмежене – не лише особливою фізіологічною природою людини, але й тією обставиною, що цьому типу (формі) пізнання відкрита лише зовнішня сторона дійсності, а не внутрішня – не сутність речей, не закономірності їхнього руху та розвитку. Цю обмеженість людина переборює завдяки мисленню (логічному, раціональному пізнанню). Тому мислення, інтелектуальні можливості слід плекати з ранніх років, враховуючи різні фактори, що цьому сприяють. Лише завдяки чуттєвому пізнанню можливо говорити про релігійне сприйняття, релігійну свідомість та релігійну мораль. Адже релігія – це істина котру людина сприймає на віру, не піддаючи сумніву.

Список використаних джерел

1. Бабинський А. Інокентій Гізель. Нове видання творів [Електронний ресурс] / А. Бабинський. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/studios/announcements_of_publications/49532/
2. Гізель І. Мир с Богом человеку / И. Гизель. – К., 1669. – 666 с.
3. Гізель І. Вибрані твори. У 3 т. / І. Гізель. – Том 1. Книга 1. – Л.: Свічадо, 2012. – 624 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi>
4. Губар К.А. Деякі аспекти державно-правової думки Інокентія Гізея: морально-філософський підхід [Електронний ресурс] / К. Губар. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/29030735>
5. Довга Л. Уявлення про «честь» у трактаті Інокентія Гізея «Мир з Богом чоловіку» / Л. Довга // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2005. – Вип. 5. – С. 249-259.
6. Інокентій Гізель; редактор-упорядник Л. Довга. – К. – Л.: Свічадо, 2011.
7. Кочубей Т. Творчість І. Гізея в оцінці українських істориків педагогіки / Т. Кочубей // Історико-педагогічний альманах. – 2007. – Вип. 1. – С. 65–75.
8. Кралюк П. М. Трактат Інокентія Гізея «Мир з богом людині» як джерело з історії вільнорумства / П.М. Кралюк // Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму та Реформації. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 183 – 193.
9. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – 416 с.
10. Прядко Н.А. Морально-етичні критерії особистості у філософському трактаті І. Гізея «Мир з Богом чоловіку» / Н.А. Прядко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2004. – № 68-69. – С. 36-39.

References

1. Babinsky A. Innocent Giselle. New edition of works [Electronic resource] / A. Babinsky. - Access mode:

https://risu.org.ua/en/index/studios/announcements_of_publications/49532/

2. Gisel I. Peace with the God of man / I. Gisel. - K., 1669. - 666 p.
3. Giselle I. Selected works. In 3 volumes / I. Gisel. - Volume 1. Book 1. - L.: Svichado, 2012. - 624 p. [Electronic resource]. - Access mode: <http://resource.history.org.ua/cgi>
4. Gubar K.A. Some Aspects of the State-Legal Thought of Innocent Gisel: A Moral-Philosophical Approach [Electronic resource] / K. Gubar. - Access mode: <http://www.academia.edu/29030735>
5. Long L. The idea of «honor» in the treatise of Innocent Gisel «Peace with God be man» / L. Long // Socium. Almanac of social history. - 2005. - Vip. 5. - P. 249-259.
6. Innocent Giselle; editor-editor L. Long. - K. - L.: Svichado, 2011.
7. Kochubei T. Creativity of I. Gisel in the evaluation of Ukrainian historians of pedagogy / T. Kochubei // Historical and pedagogical almanac. - 2007. - Vip. 1. - P. 65–75.
8. P. Kaliuk PM The treatise of Innocent Gisel «Peace with the God of Man» as a Source from the History of Freethinking / P.M. Kralyuk // Secularization of spiritual life in Ukraine in the era of humanism and the Reformation. - K.: Scientific Thought, 1991. - pp. 183 - 193.
9. Ushinsky KD Selected Pedagogical Works / KD Ushinsky. - K. : Glad. school, 1983 - Vol. 1. - 416 p.
10. Pryadko NA Moral and Ethical Criteria of Personality in I. Gisel's Philosophical Treatise «Peace with the God of Man» / N.A. Pryadko // Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy. Politology. - 2004. - № 68-69. - P. 36-39.